

Мовленнєва діяльність і дискурсивна комп'ютерна спільнота

С. В. Горобець

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

Paper received 14.01.16; Accepted for publication 22.01.16.

Анотація. У статті розглянуто деякі особливості взаємодії основних груп інтернет-користувачів з урахуванням психологічних взаємин між людьми за умов опосередкованої комп'ютером комунікації. Обґрунтовано використання поняття дискурсивна комп'ютерна спільнота.

Ключові слова: комп'ютерна комунікація, мовна особистість, дискурсивна комп'ютерна спільнота, білінгвізм, комп'ютерний дискурс

Нові комп'ютерні реалії запровадження новітніх комп'ютерних технологій потребують від мови термінологізації нового комп'ютеризованого буття. Новостворена альтернативна реальність, як наслідок комп'ютерних революцій кінця ХХ ст., що дістала також назву «віртуальна реальність» (virtual reality) [з невід'ємного продукту цивілізації] поступово відокремлюється в самостійне метафізичне ціле [18], а Інтернет – це явище своєрідного «світу ІV» [7]. По-новому організований комунікативний процес став можливий завдяки використанню новоствореного особливого різновиду мови як знакової системи Інтернету і нових технічних засобів. Сформований віртуальними технологіями новий інформаційний режим став ознакою сучасного соціального розвитку. Проникнення людини у віртуальний простір виявило нові можливості її діяльності, але й поставило нові проблеми, які потребують осмислення і розв'язання, одним з яких є питання функціонування мови у віртуальному середовищі [13, с. 36].

Лінгвістикою ХХІ століття дедалі частіше визначають лінгвістику мовленнєвої діяльності як інтеграл, що об'єднує мову і мовлення: лінгвістичним об'єктом у цьому разі є і мова, і мовлення, і мовленнєва діяльність. Зосередження уваги лінгвістів на тексті і дискурсі з урахуванням комунікативно-прагматичного чинника у найширшому сенсі цього слова спричинилося до зміни завдань лінгвістичного дослідження, а отже й до зміни наукової парадигми. Необхідність врахування екстралінгвістичних чинників і природи людського спілкування, пошук необхідної інформації про феномен людини (сукупність її психічних, соціальних, етнокультурних та інших характеристик) викликало інтенсивну взаємодію відповідних дисциплін. Комунікативно-прагматична спрямованість сучасних лінгвістичних досліджень – від теорії мовленнєвих актів до теорії комунікативних актів – враховує «всі обставини конкретної комунікативної ситуації з усіма її складовими компонентами» для виявлення універсальних мовних процесів, на тлі яких виявляються актуальні тенденції кожної конкретної мови [4].

У рамках напрямків сучасної лінгвістики: теорії мовленнєвого спілкування, комунікативістики, когнітивної лінгвістики дослідники вивчають різноманітні види мовленнєвого спілкування – усне і письмове, пряме і непряме, безпосереднє і опосередковане часом, простором, технічними засобами; цілі спілкування і відповідні їм засоби здійснення, мовленнєві стратегії і тактики, стереотипи і прецедентні феномени, маніпулятивні технології і причини комунікативних невдач тощо.

Поява комп'ютерного дискурсу (« нової мови електронної комунікації» [1, с. 219]) зобов'язана технологічним характеристикам комп'ютерного спілкування, передусім швидкості обміну інформацією, віртуальній присутності співбесідника та анонімності його попереднього статусу. Сприйняття комп'ютерної комунікації як особливого мовлення, створюваного й існуючого у віртуальному комп'ютерному просторі, зі швидкісним (зокрема з економічних причин), практично синхронним обміном повідомленнями у формі віртуального діалогу (за відсутності безпосереднього співбесідника з рисами усної і писемної мови – на таке підґрунтя спирається аналіз комунікативно-прагматичної характеристики комп'ютерного дискурсу. Соціальний і соціолінгвістичний зміст дискурсу, під яким найчастіше розуміють мовленнєву ситуацію, дає підстави трактувати мовленнєве спілкування як соціальну взаємодію [8; 17].

Дискурсивна сфера з найвиразнішим виявом тенденції до вираження більшої кількості інформації без збільшення звукового або графічного ресурсу – комп'ютерний дискурс (КД) – розвинулася в надрах соціальної комунікації. Отже, дискурсивною сферою, в якій тенденція до вираження більшої кількості звукового або графічного ресурсу (для усного і писемного мовлення відповідно), виражена найбільше, є комп'ютерний дискурс (КД), «утворений процесами комунікації за допомогою комп'ютера, який став символом "нового інформаційного режиму"» [10, с. 315]. Порушення фундаментального цивілізаційного протиставлення внаслідок синтезу ознак двох паритетних складників – кодів писемної і усної комунікації – пов'язане з віртуальністю комп'ютерного спілкування та зумовлює винятковість КД і вироблюваного ним коду. У науковій літературі віртуальність тлумачиться як нейтралізація «реально існуючих соціально детермінованих норм спілкування в різних соціокомунікативних ситуаціях з властивими їм соціокультурними і семіотичними нормами» [10, с. 317], що їх формують, просторово-часові умови, певна ситуація, опозиція «офіційне – неофіційне» і визначають відповідно до ситуації мовні засоби. Віртуальне (комп'ютерне) спілкування нейтралізує фізичний і соціальний фон спілкування, внаслідок чого блокується відчуття реальності, усувається необхідність дотримуватися мовної нормативності, натомість у комп'ютерних партнерів з'являється відчуття умовності міжособистісного спілкування і властиво самої соціальної ситуації. Обмін писемними текстами між

комуникантами засвідчує комп'ютерне спілкування як різновид писемної комунікації з візуальним сприйняттям повідомлення, особливістю якого є перекодування повідомлення з первісно усного на писемне, у процесі якого поряд з традиційними способами запису повідомлення з'являються похідні від них, але дещо відмінні.

Перехід від лінгвістики структурної («внутрішньої») до лінгвістики антропологічної («зовнішньої») започаткував розгляд мовних явищ у тісному зв'язку з мисленням і духовною практикою людини [6]. Визначальне для життя кожної людини і суспільства загалом міжособистісне спілкування розглядається в сучасних наукових працях як односторонній процес – від відправника до одержувача лінійними моделями Г. Ласвелла, К.-Е. Шеннона, Р.О. Якобсона, Ю.М. Лотмана; як процес зі зворотним зв'язком – інтерактивними моделями М.М. Бахтіна, Р. Барта, Г. Шпета та як постійний і одночасний інформаційно, психологічно, емоційно взаємоналаштований процес – трансакційними моделями, найпопулярнішою серед яких є модель В. Шрамма.

Розвиваючи далі запроваджене М. Халідеєм поняття «поле дискурсу» щодо обслуговування мовою різних соціокомунікативних сфер та з огляду на певну сукупність виділених дослідниками ознак (див., напр. [10]), якот: трактування мовної практики в групі як форми соціальної поведінки, а дискурсу як засобу зберігання, накопичування та розширення групового знання, Т.В. Радзієвська обґрунтовує підстави для характеристики спільноти, що послуговується комп'ютерною мовою, не як мовну, а як дискурсивну спільноту. Серед аргументів на користь терміна *дискурсивна спільнота* замість *мовна спільнота* автор виділяє переважне вживання терміна *мовна спільнота* передусім як соціолінгвістичної й етнографічної назви на позначення сукупності мовців, що послуговуються різними мовами на одній території з переважним акцентом на усному мовленні, тоді як поняття «дискурсивна спільнота» пов'язується з соціокультурними параметрами і писемними формами функціонування мови в соціальному середовищі (детальніше див.: [10, с. 321]). Узагальнюючи й підсумовуючи виділені Дж. Свейлзом ознаки дискурсивної спільноти, найважливішою серед яких є визначена комунікативними потребами групи орієнтація на соціориторичний компонент спілкування, Т.В. Радзієвська найістотнішою її ознакою вважає спрямованість на інтенсифікацію з поділюваними всіма членами механізмами і стереотипами спілкування та мовно-практичним використанням з цією метою певних мовленнєвих жанрів і лексико-синтаксичних засобів як критеріїв самоідентифікації у протиставленні «свій – чужий» [10, с. 322].

Дослідження мовної особистості як носія мовної свідомості, пов'язане передусім з іменами Ю.Н. Караулова, який визначає її як «сукупність здатностей і характеристик людини, що зумовлюють створення ним мовленнєвих творів (текстів)» [5, с. 3], А.М. Шахнаровича, на думку якого комунікативна компетенція «разом з мовною здібністю складає мовну особистість» [13, с. 223], В.В. Красних [6], Т.Н. Ушакової [13] та ін. Характеристика мовної особистості з позицій лінгвістичної концептології (мов-

ної свідомості) і теорії дискурсу (мовленнєвої поведінки) дає змогу дослідникам у мовленнєвій організації людини виділити п'ять аспектів: 1) мовна здатність, 2) комунікативна потреба, 3) комунікативна компетенція, 4) мовна свідомість, 5) мовленнєва поведінка [4; 8].

Різні підходи до типології мовних особистостей дають змогу класифікувати їх залежно від погляду на предмет вивчення, здійснюваного з позиції або особистості, або мови. Перший тип доцільно розглядати під кутом зору окремих дисциплін, а саме: етнокультурної лінгвістики (етнокультурологічний тип) [4, с. 10]; психолінгвістики (психологічний тип); соціокультурної лінгвістики (соціологічний тип) [7].

Важливим лінгвістичним завданням залишається поглиблений соціолінгвістичний аналіз основних груп інтернет-користувачів з урахуванням психологічних взаємин між людьми за умов опосередкованої комп'ютером комунікації.

Досі опис і систематизація нових мовних фактів здійснювалися мовознавцями на морфологічному, синтаксичному, фонетичному, лексичному та словотвірному рівнях і пов'язувалися головним чином з впливом англійської мови на інші мови та звільненням східноєвропейських мов від ідеологічних нашарувань. У той час як західноєвропейські дослідники основну увагу приділяють потужному, навіть агресивному впливові англійської мови на всі сфери функціонування національних мов (лексико-синтаксичні засоби, дискурсивні форми, моделі текстотворення й мовної поведінки), східноєвропейські дослідники першопричину стрімких мовних змін вбачають передусім у нових соціополітичних умовах існування цих держав – тепер без ідеологічної цензури і взагалі без жодного ідеологічного чинника [10].

Оскільки в науковому доробку досі бракує належного опису норм, що врегульовують послугування новим засобом комунікації [18, с. 82] і на інтернет-комунікацію не поширюються всі кодифіковані норми літературної мови, наголошується на важливості створення нормативних правил мовної поведінки комунікантів з дотриманням орфографічних і орфоепічних норм для полегшення сприйняття і розуміння конкретного тексту і доступності його всьому вельми неоднорідному інтернет-співтовариству як суспільно важливого завдання в умовах глобальної інформатизації [14, с. 42].

Усі стисло викладені вище чинники справляють вплив на формування мовної комп'ютерної культури з характерним ігноруванням норм стандартної писемної мови. Серед специфічних лінгвістичних рис, пов'язаних з електронною комунікацією, авторами нечисленних натепер досліджень у сфері мовних характеристик комп'ютерного дискурсу відзначаються передусім активна і різноманітна аббревіація, використання спеціальних символів, емотиконів («смайликів»), нехтування граматичними і синтаксичними правилами тощо [11; 10].

Поза увагою науковців не залишаються проблеми зниження культури писемного мовлення в неформальному комп'ютерному спілкуванні, руйнування графічного образу слова, поява в комп'ютерній мові специфічних графічних виражальних засобів, що імітують паралінгва-

льні засоби і можливості усного мовлення (див., напр.: [10; 19]. Дослідники наголошують на головних причинах широкого вживання розмовно-зниженої лексики в комп'ютерному спілкуванні: деофіціалізація мовлення для невимушеного спілкування й утримання контакту з аудиторією, а також можливість реалізувати найширший спектр своїх емоційних станів [2, с. 116-117].

Глобалізацію в мовному плані дослідники розглядають як англізацію (Englishization) [9, с. 312], а в соціальному – як американізацію, примат США у світі [15: с. 255]. Як наслідок, формується раціональне ставлення до мови, а вплив англійської мови «спричинює зниження цензу національного компонента в культурі етносу» [10, с. 343]. Жваві дискусії, розпочаті в 90-і роки минулого століття щодо поширення англійської мови в усьому світі не тільки не вщухають, а стають дедалі гучнішими з огляду на небезпеку маргіналізації європейських мов, втрати ними статусу мов науки: національні мови в науці витісняються англійською мовою не тільки з причин винайдення електронних носіїв інформації і розвитку нових інформаційних технологій, а й з причин економічного характеру [11, с. 90]. Водночас створення інформаційних мереж потребує постійної символіки і мови: зміна символів і мови створює серйозні проблеми для функціонування інформаційної системи [15, с. 253]. Під впливом великомасштабних глобалізаційних процесів на перше місце у світовій комунікації висунулася англійська мова, яка не тільки збагачує національні словники, але й витісняє з них питомі слова і вирази. Англізація, чи іноземізація сучасних мов набирає загрозливого характеру.

На першому місці серед основних причин активізації взаємодії з англійською мовою (міжнародні стандарти ділового партнерства, потяг до західної науки й освіти, передове товаровиробництво в англомовних країнах, розвиток туризму та підвищення мобільності населення, культ молодіжної культури тощо) дослідники відзначають комп'ютеризацію [12, с. 44; 8].

Інтенсифікації термінології англійської мови та її інтеграції в інші мови сприяє притаманний США та Великобританії статус інноваційних країн, що перебувають у стані постійного пошуку і винайдення інформаційно-технічних систем та засобів. На посилення впливу англійської на інші мови світу в міжмовній взаємодії певним чином впливає фактор «моди». З англійської мови переносяться слова на позначення денотатів-«ідеологем» без домінантного політичного характеру (умовно названі поняття, які на певному синхронному зрізі відображають зорієнтованість суспільства на прийнятність і модність того чи іншого типу поведінки). Формування комп'ютерного дискурсу і становлення комп'ютерної термінології в слов'янських мовах, особливо в країнах-членах Євросоюзу, відбувається в умовах конфлікту двох тенденцій – інтернаціоналізації та націоналізації, загострення якого дослідники пов'язують з глобалізаційними процесами [2]. У гострих суперечках навколо питання про надання англійській мові статусу офіційної мови ЄС висловлювалися протилежні думки: від передрікання лінгвістичної катастрофи через узаконення першою іноземною мови в неангломовних країнах до беззастережного спростування цих побоювань [18]. Звичайно, причини всеохоплюючого впливу англійської мови на мови-реципієнти, а саме впровадження лексико-синтаксичних засобів і дискурсивних форм, пов'язаних з необхідністю перекладати англомовні міжнародні документи і виробляти дискурсивні форми для успішної комунікації [18; 8, с. 312], визнання символічної ролі англійської мови для мовної практики субгруп сучасного соціуму, які позиціонують себе громадянами світу з орієнтацією на англо-американські соціальні та комунікативні цінності [17; 6, с. 312] властиві й східноєвропейським мовам, але увагу дослідників привертають переважно лексичні запозичення, нові моделі словотворення, тоді як дискурсивні інновації досі не знайшли належного висвітлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверьянова И.Е. Компьютерный дискурс и его отражение в художественном нарративе // Мова і культура. – 2005. – Вип. 8. – Т. II. – С. 219-224.
2. Галичкина Е.Н. Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках: Дис. ... канд. филол. наук. – Астрахань, 2001.
3. Гловинская М.Я. Активные процессы в грамматике // Русский язык конца XX столетия (1985-1995). – М.: Языки русской культуры, 1996. – С. 237-304.
4. Карасик В.И. О категориях дискурса // Языковая личность и эмотивные аспекты: Сб. науч. тр. – Волгоград, Саратов: Перемеда, 1998. – С. 185-197.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – 264 с.
6. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
7. Крысин Л.П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни // Русский язык конца XX столетия (1985-1995). – М.: Языки русской культуры, 1996. – С. 142-161.
8. Морослин П.В. Лингвокультурологические основы теории функционирования рунета в пространстве межкультурной коммуникации: Дис. ... докт. филол. наук. – Москва, 2010 (б). – 326 с.
9. Носов Н.А. Виртуальные реальности и современный мир // Труды лаборатории виртуалистики. – М.: Ин-т человека РАН, 1997. – Вып. 3. – 85 с.
10. Радзівська Т.В. Типи дискурсивних просторів і проблема міжтекстових запозичень // Мова і культура. – 2000. – Вип. 1. – Т. II. – С. 166-171.
11. Радзівська Т.В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. – К.: ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2010. – 491 с.
12. Радчук В.Д. Мова в Україні: стан, функції, перспективи // Мовознавство. – 2002. – № 2-3. – С. 39-45.
13. Ушакова Т.Н. Языковое сознание и принципы его исследования // Языковое сознание и образ мира. – М.: Ин-т языкознания, РАН, 2000. – С. 207-219.
14. Чемеркін С.Г. Трансформації розмовного стилю в інтернет-комунікації // Мовознавство. – 2007. – № 4-5. – С. 36-43.
15. Шаклин В.М. Информационная лингвокультура в современной лингвокультурной ситуации // Мова і культура, № 11/2. – 2002. – С. 251-256.

16. Шахнарович А.М. Языковая личность и языковая способность // Язык – система. Язык – текст. Язык – способность: Сб. Ст. / Ин-т рус. яз. РАН. – М., 1995. – С. 213-223.
17. Duszak, A. Power and Insecurity through Language: Exploring the Case of English in Today's Polish // Annales Academiae Scientiarum Fennicae, Series B. – 2002. – V.317. – P.102-113.
18. Gains, J. Electronic Mail – A New Stile of Communication or Just a New Medium: An Investigation into the Text Features of Email // English for Specific Purposes. – 1998. – V. 18, N 1. – P. 81-101.
19. Groot, P. Reality Engineering and the Computer. – NY: Bantam Editors, 2001. – 104 p.

REFERENCES

1. Averyanova, I.E. Computer discourse and its reflection in the artistic narrative // Language and culture. – 2005. – r. 8. – II. – P. 219-224.
2. Galichkina, E.N. The specifics of computer discourse in English and Russian languages. – Astrakhan, 2001.
3. Glowinskaya, M.Y. Active processes in the Russian language grammar // end of the twentieth century (1985-1995). – М.: Russian Culture Languages, 1996. – P. 237-304.
4. Karasik, V.I. Categories of discourse // Linguistic personality and emotive aspects. – Volgograd; Saratov: Peremena. 1998. – P. 185-197.
5. Karaulov, J.N. Russian language and linguistic personality. – М.: Nauka, 1987 – 264 p.
6. Krasnykh, V.V. "Own" among "others": Myth or Reality? – М.: ITDGK "Gnosis", 2003. – 375 p.
7. Krysin, L.P. Foreign words in the context of contemporary social life // Russian language of the late twentieth century (1985-1995). – М.: Russian Culture Languages, 1996. – P. 142-161.
8. Moroslin, P.V. Linguaculturological basics of the "runet" theory in area of intercultural communication. – Moscow, 2010. – 326 p.
9. Nosov, N.A. Virtual reality and the modern world // Virtualistics Laboratory Works. – М.: Institute of Human Sciences, 1997. – Vol. 3 – 85.
10. Radzievska, T.V. Types of discursive spaces and problem of intertext loanwords // Language and Culture. – 2000 – Vol. 1. – T. II. – P. 166-171.
11. Radzievska, T.V. Essays on conceptual analysis and text linguistics. – К.: "Inform.-analit. Agency", 2010. – 491 p.
12. Radchuk, V.D. Language in Ukraine: status, features, prospects // Linguistics. – 2002. – № 2-3. – P. 39-45.
13. Ushakova, T.N. Language consciousness and principles of research // Language consciousness and image of the world. – М.: Institute of Linguistics, Russian Academy of Sciences, 2000. – P. 207-219.
14. Chemerkin, S.G. Transformations of conversational style in online communications // Movoznavstvo. – 2007. – № 4-5. – P. 36-43.
15. Shaklein, V.M. Informational linguaculture in modern linguacultural situation // Culture, № 11/2. – 2002. – P. 251 -256.
16. Shahnarovich, A.M. Linguistic personality and language ability // Language – System / Language – Text. Language – ability. / Institute of Russian. lang. Russian Academy of Sciences. – М., 1995. – P. 213-223.
17. Duszak, A. Power and Insecurity through Language: Exploring the Case of English in Today's Polish // Annales Academiae Scientiarum Fennicae, Series B. – 2002. – V.317. – P.102-113.
18. Gains, J. Electronic Mail – A New Stile of Communication or Just a New Medium: An Investigation into the Text Features of Email // English for Specific Purposes. – 1998. – V. 18, N 1. – P. 81-101.
19. Groot, P. Reality Engineering and the Computer. – NY: Bantam Editors, 2001. – 104 p.

Speech activity and discursive computer community

S.V. Horobets

Abstract. The article deals with some features of interaction of the main groups of Internet users on the basis of psychological relationships between people in conditions of computer-mediated communication. Justified the use of the term discursive computer community.

Keywords: computer-mediated communication, language personality, discursive computer community, computer discourse